

1. การวิเคราะห์พัฒนาการ "หมู่บ้าน" ในสายตาของชาวบ้านและรัฐ

ในบทที่ 2 กับในบางส่วนของบทที่ 4 ซึ่งผู้วิจัยได้พยายามศึกษา "โลก" ของชาวบ้าน โดยอธิบายถึงความหมายของคำว่า "บ้าน" "บาง" จนถึงคำว่า "หมู่บ้าน" ซึ่งทำให้พอที่จะเห็นภาพของหมู่บ้านใน 2 ลักษณะซึ่งซ้อนกันอยู่ อันได้แก่ภาพของคำว่า "บ้าน" และ "บาง" ซึ่งเป็นภาพหมู่บ้านในความรับรู้ของชาวบ้าน ที่มีระบบสัญลักษณ์ชุดหนึ่งกำกับอยู่ ชาวบ้านมีความรับรู้ต่อหมู่บ้านในเรื่องอาณาเขต ดินแดน ความเชื่อ การดำรงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ระบบการผลิต ฯลฯ อันเป็น "ตัวตน" ของหมู่บ้านของเขา ดังที่ได้ยกเอา เรื่องของความเชื่อ เรื่องที่ศักระกอนให้เห็นในการสร้างบ้านแปงเรือน การตั้งหมู่บ้านให้ถูกต้องเหมาะสมกับทิศที่เขาเชื่อกันว่า จะก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความสุขสงบแก่ชีวิต โดยเฉพาะ เรื่องการสร้างบ้านแปงเรือนซึ่งได้ยกมาพิจารณากันอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ที่เราเชื่อกันมีความเป็นสมัยใหม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฯลฯ มีสิ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อบางอย่างที่เปลี่ยนไปในเรื่องการตั้งบ้านเรือนที่เห็นจะได้แก่ผลพวงจากความเชื่อที่เรียกกันว่า "การหันหน้า" ซึ่งตัวอย่างในเรื่องการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่เห็นจะได้แก่ เรื่องการย้ายหมู่บ้านมาตั้งริมถนน แต่เขาก็ยังคงยึดถือความเชื่อชุดเดิมของเขาอยู่ ดังในเรื่องของการหันหน้าบ้านไปตามทิศมงคลและการหันหัวนอนของชาวบ้าน

ประเด็นที่สำคัญของคำว่า "บ้าน" หรือหมู่บ้านในสายตาของชาวบ้านก็คือ ชาวบ้านมองหมู่บ้านของตัวเองเป็นศูนย์กลางและแผ่ขยายออกไปในแนวราบ (horizontal) ไม่มีเส้นอาณาเขตเหมือนกับวิชาแผนที่ของรัฐเขตแดน (territorial state) ในปัจจุบัน ดังที่จะพิจารณาในส่วนต่อไป

เรื่องของการสร้างบ้านแปงเรือน ทำให้เราเห็นถึงความขัดแย้งอันเกิดจากความเชื่อใหม่คือ "การหันหน้า" ที่เข้ามาอย่างชัดเจนก็คือ การเข้ามาจัดระเบียบบ้านเรือนในหมู่บ้านประกวดของทางราชการซึ่งอาจจะเป็นวิถีคิดแบบ "บ้านจัดสรร" อันเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นสมัยใหม่ คืออาศัยความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสะอาดตามตำราสุขศึกษาที่ใช้เรียนและสอนกันอยู่ ในด้านชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านซึ่งเป็นสังคมเกษตรมีอยู่ข้างบ้าน คอกวัวอยู่ใต้ถุนบ้าน ได้รับการมองด้วยวิถีคิดแบบสุข-

อนามัยสมัยใหม่มองว่าสกปรก "ชาติสุวรรณภูมิ" บ้านตามตำราสุคติศึกษาเป็นเพียงแต่ปัจจัยสี่เท่าเห็น ดั่งเห็น จึงมองข้ามความเชื่อในเรื่องการสร้างบ้านแปงเรือนอันเป็นโลกของชาวบ้าน และดูจะได้รับการมองว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ

ส่วนในเรื่องความเป็นมาของคำว่า "หมู่บ้าน" จะเกี่ยวประเด็นสำคัญประการหนึ่งก็คือ "บ้าน" หรือ "บาง" นั้นดูจะเป็นเรื่องการตั้งถิ่นฐานโดยธรรมชาติของมนุษย์ แต่ "หมู่บ้าน" นี้เป็นสิ่งที่ต้องสร้างขึ้นมาก็เหมือนกับคำว่า "เมือง" ดังที่ยกคำพูดมาสนับสนุนว่า "เย็ดเจ้าเย็ดขุนเข้ตั้งเมือง" ในส่วนแรกของเรื่องนี้ได้พิจารณากันถึงการสร้างตัวตนของหมู่บ้านโดยรัฐ ซึ่งก็พบว่าต้นตอของความคิดที่ก่อให้เกิดการอุปมา (metaphor) ก็คือบทกวีรัฐกล่าสั้น ๆ ซึ่งหนึ่งของกรมพระยาตำราจารุภาพเรื่อง "การปกครองของสยามโบราณ" ซึ่งได้ถูกนำมาอ้างและตีความตามกันมากมาย

เรื่องนั้นก็ดูจะมีปัญหาในเรื่องข้อมูลยืนยันว่าการปกครองของไทยโบราณได้แบ่งให้มีการปกครองในระดับหมู่บ้านเช่นดังปัจจุบันนี้มานานแล้ว และนระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นเพียงผู้ฟื้นฟูขึ้นมาเท่านั้น ซึ่งเราได้อภิปรายกันมาพอสมควรแล้วว่า ดูเหมือนจะเป็นความพยายามของรัฐที่ต้องการสร้างตัวตนของหมู่บ้านขึ้นมาให้ชาวบ้านได้รับรู้ตัวเอง ซึ่งเป็นคนละเรื่องกับคำว่า "บ้าน" และ "บาง" เพราะเป็นความคิดคนละชุดกัน ดั่งที่จริงเป็นภาระสำคัญที่รัฐจะต้องเร่งสร้างความสูงลิ่วระหว่างหมู่บ้านกับรัฐให้แน่นแฟ้นขึ้น

"หมู่บ้าน" หลังการปฏิรูปการปกครองจึงกลายเป็นหน่วยหนึ่งของการปกครองส่วนภูมิภาคและเป็นลำดับขั้นหรือหน่วยที่เล็กที่สุดของราชอาณาจักรตรงนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในสายตาของราชการมองหมู่บ้านเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างของอาณาเขตการปกครองที่มีประเทศเป็นส่วนที่ใหญ่ที่สุด และลดหลั่นลงมาเป็นภูมิภาค จังหวัด อำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน และพบว่า รัฐได้อาศัยการขยายกลไกของระบบราชการ และการสร้างความเป็นราชการต่อคนในหมู่บ้าน (bureaucratization) อันได้แก่ การจัดให้มีตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านกำนัน หรือผู้ใหญ่ๆ ทั้งนี้เพื่อที่จะได้เป็นตัวแทนให้กับรัฐ ซึ่งแต่เดิมมีเพียง "นาย" หรือ "แขกเลงโต" ที่ราชการได้พยายามเข้าไปอาศัยให้เป็นตัวแทนเพื่อเก็บหรือรักษาผลประโยชน์ให้เท่านั้นเอง

นอกจากการอาศัยกระบวนการทำให้เป็นระบบราชการ (bureaucratization) ดังกล่าวนี้นี้แล้วเรายังพบว่ารัฐยังอาศัย "พิธีกรรม" ดังที่เราได้ยกเอาเรื่องการเสด็จประพาสต้นมา พิจารณากันพอสมควรแล้วในบทที่ 2 ซึ่งในเรื่องของพิธีกรรมนี้ การประพาส

-แต่สุดท้ายจะเป็นคำตอบแก่เราได้เป็นอย่างดีว่า แม้รัฐจะมีเทคโนโลยีของอำนาจที่สำคัญอันได้แก่ ระบบการสื่อสาร ระบบราชการ ฯลฯ รัฐยังต้องอาศัย "พิธีกรรม" อยู่เสมอ

สิ่งสำคัญอีกเรื่องหนึ่งโหมบทที่ 2 ก็คือ การสร้างความเป็นตัวตนให้กับหมู่บ้าน ซึ่งดูจะเป็นภารกิจที่สำคัญของรัฐที่จำเป็นต้องสร้างรูปร่างหน้าตาของหมู่บ้านให้ชาวบ้านรับรู้ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะเราได้พิจารณาถึงมาในส่วนของบทที่ 2 แล้วว่า "บ้าน " บาง" คือความหมายของขอบเขต (territorial) หมู่บ้านซึ่งเป็นความรับรู้ของชาวบ้านโดยที่มีระบบความคิด ความเชื่อ จุดตั้งอีกต่างหากคอยกำกับอยู่ ซึ่งเป็นดั่งและชดเชยกับหมู่บ้านในสายตาของรัฐที่ถือว่าเป็น "ของใหม่" ข้อมูลที่นำมาสนับสนุนในเรื่องนี้คือ การพิจารณาในเรื่อง การล้อมรั้วหมู่บ้าน

ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อแรกที่จัดให้มีการปกครองในระดับหมู่บ้านตำบล ได้มีคำสั่งให้หมู่บ้านต้องล้อมรั้ว และสร้างประตูหมู่บ้าน ซึ่งถ้าจะมองกันในด้านจิตใจ (mind) แล้ว ก็อาจจะพิจารณาได้ว่า เป็นเรื่องของความหมายที่รัฐจะเข้าไปจัดจักรวาล (cosmology) ให้กับชาวบ้านได้สำนึกใน เรื่องอาณาเขตหมู่บ้านเสียใหม่เพื่อให้เป็นไปตามที่รัฐต้องการคือ หมู่บ้านในฐานะที่เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของราชอาณาจักร ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงหน่ออ่อนของการสร้างตัวตนให้กับชาวบ้านตั้งแต่บัดนั้น

นอกจากนี้ การล้อมรั้วหมู่บ้านยังมีเหตุผลสำคัญตามที่ทางราชการให้เอาไว้ก็คือ การป้องกันโจรผู้ร้ายในยามค่ำคืน ซึ่งก็ดูจะสอดคล้องกับการตีความเช่นนี้ และเรื่องการพูดถึงโจรผู้ร้ายนี้ก็อาจจะมองได้ใหม่อีกแง่หนึ่งว่าเป็นการอ้างความชอบ (rationality) ของรัฐที่จะเข้าไปในหมู่บ้านคือการรักษาความสงบเรียบร้อยด้วยการปราบโจร อันเป็นการอ้างเหตุผลที่สำคัญมากโดยบริบททางสังคมในขณะนั้น ซึ่งจะเห็นว่าประเด็นที่ได้ถูกนำมาตัวนี้ได้แปรเปลี่ยนไปเมื่อเข้าสู่บริบทของการพัฒนา และดูเหมือนว่า เรื่องเช่นนี้แทบจะไม่ได้ได้รับการพูดถึงหรือมิได้เป็นประเด็นหลักแต่ประการใด และได้สะท้อนให้เราเห็นว่าการคิดต่อ เรื่องการจัดจักรวาล (cosmology) ให้กับหมู่บ้านก็ได้แปรเปลี่ยนความชอบธรรมที่ได้ถูกนำมาอ้างด้วย

ดังตัวอย่างที่เราเห็นก็คือ โหมบทของการพัฒนาซึ่งอาจจะพิจารณาจากหมู่บ้านประทักษิณ จะเห็นได้ว่า เรื่องการล้อมรั้วหมู่บ้านก็ได้กลับมาอีกครั้งหนึ่ง แต่มีความเชื่อที่มากำกับต่างกับออกไปโดยจะพบได้จากที่ประตูทางเข้าหมู่บ้านได้จัดให้มีค้ำชัฏญี่ เรื่องการพัฒนากาลิสาวิชัยคดีสี่ของชงชาติ ซึ่งดูไปก็ เหมือนกับภาพเขียน โหมบทที่ เป็นตัวแทนของความคิดแบบพุทธหรือแบบอารยธรรมลัทธิที่ประตูทางเข้าปราสาทหิน ชานเมืองที่เป็นการสรุป

ความคิดรวบยอด (concept) ของความเชื่อทั้งหมดภายในปราสาทหินเอามาไว้ตรงประตูทางเข้า เราจะเห็นความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับคติความเชื่อในการล้อมรั้วหมู่บ้านแต่เดิมก็คือ หมู่บ้านประกวาดโดยเฉพาะในเขตที่ถนนผ่ากลางหมู่บ้าน เขามักจะไม่ได้คำนึงถึงความแข็งแรงของรั้วหมู่บ้านเหมือนกับเมื่อครั้งที่การล้อมรั้วหมู่บ้านเพื่อป้องกันโจรผู้ร้าย รั้วหมู่บ้านในบริบทใหม่นี้เป็นเพียงสัญลักษณ์ที่แสดงถึงขอบเขตของหมู่บ้าน หรือบางแห่งจะมีเพียงซุ้มประตูทางเข้าหมู่บ้าน ถ้าหมู่บ้านที่มีถนนผ่ากลางหมู่บ้าน เขาก็จะสร้างซุ้มประตูคร่อมถนนที่หัวบ้านและท้ายบ้านเท่านั้น ซึ่งก็คือการสร้างสัญลักษณ์ของขอบเขต (boundary) ของหมู่บ้านให้ได้รับรู้ตนเอง

ดังนั้น การล้อมรั้วหมู่บ้านจึงเป็นกระบวนการเดียวกันกับการเกิดของเส้นกั้นอาณาเขตของรัฐอาณาเขต (territorial state)

ประเด็นสุดท้ายของบทที่ 2 คือเรื่องของการควบคุมวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งเราพบว่าจะเป็นการควบคุมด้วยระยะทาง (distance) เท่านั้น คือการควบคุมด้วยการกำหนดให้เป็นคนที่อยู่ไกลเขตปกครอง การทำสำมะโนประชากร การใช้ทะเบียนบ้านบ้านเลขที่ ฯลฯ การยกประเด็นขึ้นมาพิจารณาก็เพื่อที่จะเปรียบเทียบให้เห็นว่าในบริบทของการพัฒนาสิ่งนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เพราะการพัฒนามีมิติที่จะต้องเข้าไปเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้วย ซึ่งต่างไปจากความเชื่อครั้งก่อนที่ดูจะหยุดถึงเรื่องความมั่นคงของอาณาจักร แต่เพียงการควบคุมคนในราชอาณาจักรเท่านั้น

ในบทที่ 3 ได้พิจารณาถึงคำสำคัญคือ "การพัฒนา" ซึ่งอุดมการณ์ใหม่ซึ่งเพิ่งจะเริ่มใช้ในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมาเอง การประกาศใช้อุดมการณ์ "การพัฒนา" ได้ทำให้เกิดการขยายตัวของระบบราชการอย่างมากมายเพื่อรองรับการปฏิบัติงานตามโครงการต่าง ๆ รวมทั้งการขยายอุดมการณ์การพัฒนาให้กว้างขวางออกไป มีการประกาศใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันการศึกษา และหน่วยงานทางราชการต่าง ๆ ฯลฯ ในรายละเอียดลงไปของอุดมการณ์พัฒนาก็นับว่าเป็นเหตุผลยืนยันในทางทฤษฎี คือ ความพยายามของรัฐที่ต้องการเข้าไปควบคุมและจัดประเภทของชาวบ้านว่าอย่างไรคือชีวิตที่ "พัฒนา" และอย่างไรคือชีวิตที่ "ไม่พัฒนา"

ในช่วงต้นของการพัฒนา (แผนฯ 1 - 3) เราพบว่า ยังคงมีลักษณะที่มีผู้วางแผนการพัฒนาคือให้หมู่บ้านอยู่เฉย ๆ แล้วเชื่อตามผู้รู้ ชีวิตและสังคมก็จะไปข้างหน้า การพัฒนาในยุคนี้มีลักษณะคือเห็นว่าชาวบ้านเป็นตัวปัญหาและปัญหาของการพัฒนาอยู่ที่ระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งการแก้ปัญหาในยุคนี้จึงไม่สนใจการแก้ปัญหาโดยกลุ่มคนที่ประสบปัญหาเอง

ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือการให้ความหมายของการพัฒนาจะเป็นการหมายถึงการ "ให้ความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกที่เข้าไปเมตตาโปรดัสต์" โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ดำเนินการตามนโยบายที่กำหนดมาจากส่วนกลาง ซึ่งเป็นผู้นำหรือผู้วางแผนการนั้นเอง มีการกำกับแนะและบังคับบัญชาตามแนวตั้งมาจากเบื้องบนหรือระบบราชการ โดยมีพื้นที่การดำเนินการทั่วไปทั้งพื้นที่หรือหมู่บ้าน ไม่คำนึงและไม่มีกำแนกกลุ่มคน

ดังนั้น แม้ว่าชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านจะถูกตีความว่าล้าหลัง "โง่ - จน - เจ็บ" หรือ "ไม่พัฒนา" แต่ก็ดูเหมือนว่าทางราชการจะเพียงแต่อ้างความชอบธรรมเพื่อที่จะเข้าไปจัดทำโครงการโดย "ผู้รู้" เท่านั้น ความเข้มข้นของอุดมการณ์ที่ฝังลึกลงไปถึงการควบคุมวิถีชีวิตของชาวบ้านดูจะยังไม่มี กล่าวคือ มีแต่การควบคุมทางจิตใจด้วยความเชื่อเท่านั้น ทั้งนี้เหตุผลประการหนึ่งคงเป็นเพราะความเชื่อเรื่องการนำเข้าในยุคแรกที่พูดถึงสิ่งเดียวคือ การเติบโตทางเศรษฐกิจ ตามทฤษฎีความจำเป็นโตทางเศรษฐกิจของ W.W. Rostow ที่ยึดถือกัน การพัฒนาเศรษฐกิจถูกพิจารณาว่าเป็นการจัดเงื่อนไขของปัญหาความมั่นคง (ซึ่งก็ดูจะยังยึดถือกันอยู่จนถึงปัจจุบัน) ซึ่งเราจะพบว่าการขยายตัวของระบบราชการที่ลงไปถึงระดับหมู่บ้าน ตำบลในช่วงนี้ จะยังไม่มีความแตกต่างไปจากเมื่อคราวปฏิรูประบบราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 เท่าใดนักซึ่งอาจจะมององค์กรด้านความมั่นคงที่เข้าไปกำกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านด้วยการตั้งเอามาเป็นคนของรัฐ ดังเช่นการจัดฝึกอบรมลูกเสือชาวบ้าน (ลส. ชม.) ไทยอาสาป้องกันชาติ (ทส. ปช.) ฯลฯ หรือโครงการที่เกิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาความมั่นคง อันได้แก่ การตัดถนนสายยุทธศาสตร์ สำรอกงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ฯลฯ โครงการเหล่านี้ดูจะเป็นเพียงแต่การขยายความรู้ต่อหมู่บ้านของรัฐในส่วนแอ่งหรืออาจจะเรียกว่าไม่สำนึก (conscious) ของรัฐรัฐลึกลับว่าส่วนนี้เป็นชายขอบที่สำคัญที่อาจจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะ (form) ของราชอาณาจักรได้

จุดเปลี่ยนที่สำคัญในบริบทของการพัฒนาให้เห็นจะได้แก่ ในช่วงปลายแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 และช่วงต้นแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ซึ่งได้มีการทบทวนแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมา และได้นำมาสู่การกำหนดแนวทางการพัฒนาใหม่ โดยได้มีการพูดถึงเรื่องความร่วมมือของประชาชน การพึ่งตนเอง และองค์กรประชาชน เป็นต้น ทำให้มีการปรับและขยายระบบราชการลงไปในระดับหมู่บ้าน มีการจัดกลไกทางการบริหารงานพัฒนาที่มีการบังคับบัญชาตามลำดับชั้นตั้งแต่ระดับชาติลงไปจนถึงระดับหมู่บ้าน ซึ่งสอดคล้องกับการมองหมู่บ้านในสายตาของรัฐแบบแนวตั้ง (vertical) และมีสายการบังคับบัญชา (chain of command) ดังที่กล่าวเอาไว้ในบทที่ 2 ว่าเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของหมู่บ้านในสายตาของรัฐ และสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้มาปรากฏให้เห็นอีกในบริบทแห่งการพัฒนา ซึ่งมีเนื้อหา

เดียวกันแต่เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามบริบทของสังคม

จุดสำคัญของความเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้ก็คือ วิถีคิดหรือความเชื่อใหม่ในการที่ชาวบ้านจะเชื่ออย่างเดี๋ยวจึงโดยมี "ผู้รู้" ทางราชการเป็นผู้ปฏิบัติตามโครงการต่าง ๆ ไม่เพียงพออีกต่อไปแล้ว ชาวบ้านเริ่มใช้แต่เพียงมีคำนิยามที่ขัดกับการพัฒนาเท่านั้น ชาวบ้านจะต้องเป็นผู้ที่เข้ามา "พัฒนา" ด้วยตัวเอง แต่อย่างไรก็ดี ทางราชการก็จะเป็นผู้ที่วางแผนการพัฒนา เช่น เดิม และเราก็พบว่า ได้มีการวางเป้าหมายของการพัฒนาที่มุ่งสู่ความเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านอีกด้วย ด้วยการวางเกณฑ์พัฒนาตามความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ดังที่ได้กล่าวถึงอย่างละเอียดมาแล้ว

นั่นคือปัญหาสำหรับว่าจะมีวิธีการอย่างไรที่จะทำให้หมู่บ้านไปถึงอุดมคติตามที่ได้อ้างเอาไว้ให้ได้ รัฐจะทำการอย่างไรให้ชาวบ้านรับเอาอุดมการณ์การพัฒนาเช่นนี้ และจะทำการอะไรที่จะต่อยอด (reproduce) ให้ชาวบ้านได้รับรู้ปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ในโครงสร้างใหม่ของระบบราชการที่รัฐได้ลงไปจัดตั้งขึ้นบนหมู่บ้าน ซึ่งเราจะวิเคราะห์กันในส่วนของการประกวดหมู่บ้านต่อไป แต่ก่อนที่จะพิจารณาในประเด็นดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะประมวลภาพของหมู่บ้านกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีเสียก่อน

ในบทที่ 4, 5 และ 6 เนื้อหาหลัก ๆ ที่ผู้วิจัยต้องการเสนอก็คือ ในกรณีบ้านป่าแห้ง เป็นการตรวจสอบลักษณะทั่วไป "โลกของชาวบ้าน" ที่กล่าวเอาไว้ในบทที่ 2 ซึ่งพบว่า ชาวบ้านมีวิถีคิด และความรับรู้ต่อคำว่า "บ้าน" โดยมีการตั้งถิ่นฐานที่มีความเชื่อเรื่องทิศ การเลือกทำเลที่สอดคล้องกับระบบการผลิต ฯลฯ คอยกำกับอยู่ว่าหมู่บ้านแบบใดดีหรือไม่ดี ประการต่อมาก็คือ มีหลักฐานข้อมูลที่ยืนยันว่า เขตการปกครองของรัฐเป็นโครงสร้างหรือวิถีคิดใหม่ที่เป็นคนละส่วนกันกับอาณาเขตหมู่บ้านในสายตาของชาวบ้าน และอาณาเขตทั้งสองแบบนี้ไม่สามารถซ้อนทับกันได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นการมองภาพหมู่บ้านคนละแบบ อีกตัวอย่างหนึ่งก็คือ การจัดแบ่งบ้านเรือนของชาวบ้านออกเป็น "ปึก" หรือ "คุ่ม" ของชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องระบบเครือญาติ หรือผีปู่ย่า เช่นเดียวกับหมู่บ้านหรือ "บ้าน" ที่มีผีเสื้อบ้านเป็นศูนย์รวมที่ร้อยความหวังให้คนทั้งหมู่บ้านเอา ไว้ด้วยกัน

เรื่องที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การกินการอยู่ ซึ่งพบว่าชาวบ้านมีวิธีการอธิบายสิ่งที่ทางราชการ หรือสุขอนามัยสมัยใหม่ให้ถือว่าเป็นสิ่งสกปรกด้วยความเชื่อของเขาได้อย่างมีเหตุผล ดังตัวอย่างการทิ้งถ้วยชามเศษอาหารเอาไว้หลังเลิกจากกินอาหารมื้อเย็นเพื่อให้ยุงกินเศษอาหารที่ทิ้งเอาไว้ เพราะหากไม่ทำ เช่นนั้นยุงจะมากัดทำให้คน

ในครอบครัวเจ็บป่วยได้ โภชนาการกินข้าวด้วยมือ แสดงให้เห็นว่าเป็นวัฒนธรรมการกินอย่างหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะของอาหารที่ปรุงขึ้น ถ้าหากกินด้วยช้อนเหมือนแต่ก่อนนายมีของทางราชการ ก็จำเป็นต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตในเรื่องการกินการอยู่ทั้งหมด หรือในกรณีการเลี้ยงวัวเลี้ยงควายเอาไว้ได้ถุนบ้านก็เป็นเรื่องความเชื่อเช่นกัน กล่าวคือ ชาวบ้านไม่นิยมเข้าไปอยู่ใต้ถุนบ้านเพราะคนไทยถือเรื่องหัวเป็นเรื่องใหญ่ การเอาหัวควายเข้าไปไว้ใต้ถุนบ้านจึงสอดคล้องกับความเชื่อดังกล่าวนี้ เพราะเป็นการใช้ประโยชน์ในสิ่งที่ไม่สมควรให้คนเข้าไปอยู่

กรณีศึกษาทั้ง 3 แห่งนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต การทำมาหากินของชาวบ้านในยุคแห่งการนิคม ผู้วิจัยได้พยายามเสาะแสวงหาความเป็นอยู่ของชาวบ้าน หมู่บ้านที่ศึกษานี้ อาจจะเป็นตัวแทนของหมู่บ้านทั้งหมดไม่ได้ แต่ก็สามารถเป็นตัวอย่างไม่ให้เห็นภาพได้โดยรวม ควรประการแรกพบว่า ความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่เคยพึ่งพิงธรรมชาติ (life support system) ได้เริ่มหมดไป ที่สำคัญก็คือ ป่าไม้และแหล่งน้ำ กรณีป่าแหล่งสะท้อนให้เห็นเป็นตัวอย่างว่าป่าไม้เริ่มหมดไป สาเหตุสำคัญประการหนึ่งก็คือ อุตสาหกรรมโรงบ่มใบยาเข้าไปใช้ไม้เพื่อนำใบยาสูบอีกประการหนึ่งก็คือ พืชเศรษฐกิจได้รุกเข้าไปจึงทำให้ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ระบบการผลิตของชาวบ้านดั้งเดิมที่ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ อันได้แก่ ระบบการผลิตที่ประกอบด้วย หนึ่งทำนา หนึ่งทำไร่ หนึ่งเลี้ยงสัตว์ และแหล่งน้ำ ต้องสูญเสียไป ในขณะที่พืชเศรษฐกิจที่เข้าไปแทนที่ระบบเศรษฐกิจดั้งเดิมของชาวบ้าน ก็ไม่ได้เป็นคำตอบสำหรับชาวบ้านมากนัก ดังกรณีป่าแหล่งจะเห็นได้ว่า ยาสูบได้กลายเป็นธุรกิจวงจรใหม่ที่เข้าไปแทนที่วงจรการผลิตแบบดั้งเดิมของชาวบ้าน อาจกล่าวได้ว่าเป็นวงจรใหม่ที่ผูกควบคุมวงจรทั้งหมดโดยกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ ในขณะที่ชาวบ้านเข้าไปสัมพันธ์กับวงจรการผลิตใหม่แต่เพียงเป็นผู้ผลิตเท่านั้น แต่ถูกควบคุมราคา ปัจจัยการผลิต ฯลฯ โดยระบบพ่อค้าอย่างสิ้นเชิง ซึ่งปรากฏการณ์ใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นในหมู่บ้านต่อจากนี้ก็คือ ธุรกิจเกษตรครบวงจรซึ่งกำลังขยายตัวอย่างกว้างขวางในภาคเหนือ โดยมีระบบการสนับสนุนจากรัฐบาลที่โหล่งล้นเป็นพิเศษ ๆ อย่างมากมาย ซึ่งน่าจะศึกษาให้กว้างขวางต่อไป

ปรากฏการณ์ที่ กิดขึ้นในหมู่บ้านป่าแหล่งรวมทั้งหมู่บ้านในแถบนี้ก็คือ ใน 2-3 ปีที่ผ่านมา มีตลาดนัดเล็ก ๆ ของของชำเกิดขึ้นเพราะชาวบ้านไม่สามารถพึ่งพิงจากป่าที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ลงไปแล้วยังพบว่า ชาวบ้านออกไปขายแรงงานทั้งในประเทศและต่างประเทศ อาจกล่าวได้ว่าหมู่บ้านไทย ในบริบทแห่งการนิคมนี้ชาวบ้านต้องผลิตเงินที่อยู่บนหมู่บ้านนี้แต่ติดกับจนแต่คนแก่ทำมาอยู่ที่หมู่บ้าน แม้กระทั่งหมู่บ้านชยะเวศการประกวดก็มีคนไปทำงานต่างประเทศกว่าครึ่งหนึ่งของหมู่บ้าน นี่คือภาพที่ปรากฏของหมู่บ้านไทย ในบริบทแห่งการนิคมอีกมิติหนึ่ง

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การนิยามในหัวข้อระบบราชการบนหมู่บ้าน ทำให้เห็นว่า มีโครงสร้างของระบบราชการอันได้แก่ กลุ่ม/องค์กรของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ เข้าไปจัดตั้งอย่างมากมาย ซึ่งลักษณะสำคัญของกลุ่มเหล่านี้ทั้งก็คือ มีประธานและคณะกรรมการ และมีสายการบังคับบัญชาจากส่วนกลางดังที่ได้พิจารณาในประเด็นนี้มาอย่างกว้างขวางมาแล้ว สิ่งที่น่าสนใจก็คือ กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ค่อยมีบทบาทหน้าที่มากนัก ดังกรณีบ้านป่าแพ่งซึ่งพบว่าประธานกลุ่มหมู่บ้านยังไม่รู้ว่าตนเองเป็นประธานกลุ่มหรือในกรณีคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีแต่ผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น ส่วนคณะกรรมการไปทำงานต่างประเทศทั้งหมด กรณีดังกล่าวนี้พบเช่นเดียวกันในหมู่บ้านหนองไผ่ที่เหลือแต่โครงสร้างของกลุ่ม/องค์กรแต่เพียงในบันทึกของเจ้าหน้าที่ของทางราชการเท่านั้น แต่กลุ่มที่มีบทบาทหน้าที่กลับเป็นกลุ่มที่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มองค์กรดั้งเดิมของชาวบ้าน เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มอาชีพกิจ ข้อ่าสังเกตุอีกประการหนึ่งก็คือ มีกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านดั้งเดิมบางกลุ่มได้มีหน้าที่บทบาทเพิ่มขึ้น เช่นกรณีวัดซึ่งทางราชการได้อาศัยเป็นกลไกของการพัฒนาคือ เป็นหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล โดยมีบทบาทหน้าที่ที่มีเนื้อหาดำเนินงานพัฒนา กลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ จึงดูเหมือนจะเป็นเพียงสัญลักษณ์ของการพัฒนาเท่านั้น

2. การวิเคราะห์ทัศนคติการประกวดหมู่บ้าน

กิจกรรมการประกวด ได้รับความสนใจจากรัฐบาลเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในหน่วยงานที่รับผิดชอบต่อการพัฒนาโดยตรงคือ กรมการนิเทศชุมชน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งจัดให้มีการประกวดทุกปี ถ้าเรามองการประกวดหมู่บ้านด้วยกรอบของการบริหารงานพัฒนา ก็จะพบว่า ตามวัตถุประสงค์ที่วางเอาไว้ก็ดูเหมือนจะเป็นความพยายามที่ทางราชการจะอาศัยกิจกรรมดังกล่าวนี้เพื่อกระตุ้นชาวบ้านให้รู้จักพัฒนาตนเอง ผู้นำและชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นจะได้มีโอกาสได้เห็น "หมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง" อันจะเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ประสบการณ์การพัฒนา

ในทางกายภาพ วิธีการประกวดหมู่บ้านทำให้สามารถแก้ไขปัญหาระดับหมู่บ้านได้ เช่น การปรับปรุงถนนหนทาง การคมนาคม ซึ่งมีผลต่อการขนส่งสินค้า การเดินทางติดต่อกับทางราชการและสังคมภายนอก หรือคนภายนอกก็เกิดความสะดวกที่จะเข้ามาติดต่อกับหมู่บ้านเช่นกัน ทำให้มีการปรับปรุงความสะอาด สุขลักษณะในหมู่บ้านให้ดีขึ้น สามารถเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านลดละเลิกอบายมุข ทำให้ชาวบ้านมีวัฒนธรรมใหม่ (แบบราชการ) คือ รู้จักตรงต่อเวลา รู้จักการประชุม มีการใช้สัญญาณตีเกราะเคาะไม้ เพื่อให้ชาวบ้านได้มาเข้าร่วมประชุมอย่างพร้อมเพรียงกัน ชาวบ้านสามารถพูดและใช้ภาษาแบบทางราชการได้ ลักษณะดังกล่าวมาที่กล่าวจะเป็นนิมิตที่ตีในความสัมพันธ์ระหว่างราชการ

กับหมู่บ้านหรือชาวบ้าน ในการที่จะทำงานร่วมกัน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เพราะจะทำให้ชาวบ้าน มีความสามัคคี มีความเป็นเอกภาพทางความคิดตามแนวทางการพัฒนาที่วางเอาไว้ได้

แต่อย่างไรก็ดี การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยคงจะไม่มุ่งประเมินผลโครงการ ประกวดหมู่บ้านดีเด่นตามที่ทางราชการได้ตั้งเอาไว้ โดยใช้กรอบของการบริหารงานพัฒนา แต่จะอาศัยแนวทางการวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ โดยกรอบที่ได้กล่าวถึง ในส่วนของกรอบคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ในปรากฏการณ์การประกวดหมู่บ้าน คำถามหลักที่จะต้องตอบให้ได้ก็คือ ทางราชการจัดประกวดหมู่บ้านไปทำอะไร การประกวดหมู่บ้านรับใช้รัฐอย่างไร

พิธีประกวดหมู่บ้านก็คือพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่ทางราชการเป็นผู้ผลักดันให้ชาวบ้าน เป็นผู้จัดทำขึ้นและให้เข้ามาร่วมในพิธีกรรม โดยมีทางราชการเป็นสปอนเซอร์ ชาวบ้านที่เข้ามาร่วมพิธีกรรมทำหน้าที่เป็นทั้งลูกมือในพิธีกรรมและเป็นคนดูพิธีกรรมด้วยพร้อม ๆ กัน พิธีกรรมประกวดหมู่บ้านเป็นพิธีเปลี่ยนผ่านที่ผู้จัดพิธีกรรมนี้ต้องการจัดทำขึ้น เพื่อเปลี่ยน "หมู่บ้านไม่พัฒนา" ไปสู่ "หมู่บ้านพัฒนา" วันประกวดหมู่บ้านก็คือช่วงเปลี่ยนผ่าน จากความไม่พัฒนาไปสู่ความพัฒนา ช่วงก่อนการประกวดก็คือการจัดเตรียมหมู่บ้านไว้พร้อม ตามกฎเกณฑ์การพัฒนาของหมู่บ้านประกวด ซึ่งถ้ามองด้วยพิธีกรรมวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ก็คือสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมนั่นเอง ดังที่พบในกระบวนการเตรียมประกวดหมู่บ้าน ก็คือ กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ถึงชยะ ผักสวนครัว รั้วกินได้ ป้ายคำขวัญต่าง ๆ ฯลฯ และสัญลักษณ์เหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ความเชื่อ หรือจุดมุ่งหมายที่พิธีกรรมต้องการ เสนอ และหน้าที่ของสัญลักษณ์นี้อย่างหนึ่ง ในพิธีกรรม ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในส่วนการ วิเคราะห์สัญลักษณ์ในพิธีกรรม

วันประกวดหมู่บ้านก็คือวันที่ชาวบ้านในหมู่บ้านซึ่งเป็น "คนไม่พัฒนา" มาแสดง กิจกรรมเพื่อเสนอ ให้ผู้ที่เข้าร่วมพิธีการดังกล่าวนี้ได้เห็นว่าเป็น "คนพัฒนา" ดังเช่น การกล่าวบรรยายสรุปรายงานการพัฒนาในหมู่บ้าน โดยใช้ภาษา และรูปแบบของทางราชการ การแสดงผลงานการพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งได้เตรียมมาช่วงก่อนหน้านั้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้มาสู่ ความเข้มข้นเพื่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่ความเป็น "คนพัฒนา" หรือ "หมู่บ้านพัฒนา" ในวัน ประกวดหมู่บ้าน โดยมีคณะกรรมการตัดสินซึ่งประกอบด้วยผู้นำและผู้วางแผนการพัฒนา เป็นผู้ซึ่งคุมกฎเกณฑ์การพัฒนายจะตัดสินว่าหมู่บ้านได้ผ่านเกณฑ์ไปสู่ความพัฒนาหรือยัง ซึ่งหมู่บ้าน ประกวดทุกแห่งก็คือหมู่บ้านที่พัฒนาแล้ว ส่วนจะพัฒนาในระดับที่แตกต่างกันแต่ไหน เป็นเรื่อง ที่ขึ้นอยู่กับเนื้อหาและรายละเอียดของหมู่บ้านที่จะสามารถเตรียมหมู่บ้านได้ใกล้เคียงเกณฑ์การประกวด มากน้อยแค่ไหน

ในวันประกวดหมู่บ้านจะพบว่าชาวบ้านได้แต่งตัวด้วยชุดของทางราชการตามแบบของแต่ละกลุ่ม/องค์กรที่สังกัดอยู่ และแต่งตัวด้วยสีสรรเดียวกัน บ้านเรือนต้องทำความสะอาด มีธงทิวต่าง ๆ ฯลฯ ปรากฏการณ์เช่นนี้ก็คือ การถอดออกจากโครงสร้างเดิมซึ่งเป็นโครงสร้างของความ เป็นคนที่ไม่พัฒนา เป็นคนที่ "โง่-จน-เจ็บ" มาสู่โลกใหม่คือโลกของคนที่ไม่พัฒนาอัน เป็นโครงสร้างใหม่ มีกฎเกณฑ์แบบใหม่ จากคนธรรมดา มาสู่คนแบบราชการ

คนที่ เข้ามาร่วมในพิธีประกวดหมู่บ้านจะมาทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งไม่ใช่เป็นกิจกรรมของใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นกิจกรรมของหมู่บ้าน หรือ "ของพวกเรา" มาร่วมร้องเพลง เล่นหมอลำที่มีเนื้อหาสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ เรื่องการพัฒนาและมีบรรยากาศที่ปลุกเร้าอารมณ์ความรู้สึกของผู้ที่ เข้ามาร่วมในพิธี ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ เรื่องหนึ่งที่มีพิธีกรรมดังกล่าวต้องการให้ผู้คนได้สำนึกแยก (conscious) ความเชื่อหรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้ไป ซึ่งผู้ที่ เขาร่วมพิธีการประกวดหมู่บ้านจะถูกกระตุ้นเข้ามาไม่เพียงแต่หมู่บ้านที่มีการประกวดเท่านั้น หมู่บ้านใกล้เคียงก็ถูกกระตุ้นให้ เข้ามาร่วมพิธีกรรมด้วย ซึ่งเกณฑ์การประเมินหมู่บ้านประกวดอย่างหนึ่งที่ได้พิจารณาเข้ามาในบทความนี้ ก็จะเป็นว่า เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่คณะกรรมการตัดสินดู เพื่อประกอบการให้คะแนน ถือกันว่าเป็นการแสดงพลังมวลชนที่เสนอให้เห็นว่าเป็นหน้าหนึ่งใจเดียวกัน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นความเชื่อ เรื่องความเป็นเอกภาพ ความมั่นคง ซึ่งผู้สังเกตต้องการจะเห็นในหมู่บ้านประกวด นอกจากนี้ ยังสามารถมองได้ว่า คนเหล่านี้ก็เปรียบเสมือนผู้ที่ เข้ามาร่วมละครการเมืองมาเพื่อรับเอาความคือ ความเชื่อที่ผู้สร้างละครต้องการเสนอออกไป มาดูว่าหมู่บ้านที่พัฒนาแล้วเป็นอย่างไร มีแบบอย่างเช่นไร

ในส่วนต่อไป จะพิจารณาว่าทำไมทางราชการจึงต้องจัดให้มีการประกวด และการประกวดหมู่บ้านตนเองอะไรแก่ทางราชการ รวมทั้งพิจารณาสิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ อุดมการณ์ที่ปรากฏในพิธีประกวดหมู่บ้าน

ปรากฏการณ์การประกวดหมู่บ้านมีใช่ เป็นของใหม่แต่อย่างใด เพราะความพยายามของรัฐที่จะ เข้า ไปสร้างความสัมพันธ์ หรือหาหนทางที่ เข้า ไปติดต่อกับบุคคลที่เป็นแกนนำของหมู่บ้านก็มีมานานแล้วดัง เช่นในตอนแรก ๆ เราได้ใช้คำว่า "นาย" หรือ "นักเลงโต" ซึ่งก็ดูเหมือนจะเป็นนโยบายของรัฐมาโดยตลอด ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อตราว่าปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน เป็นใจรูปของการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลก็ได้มีการจัดตั้งการปกครองบังคับบัญชาตามลำดับ ไปจนถึงระดับอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน โดย เฉพาะอย่างยิ่ง ในระดับหมู่บ้านก็ได้มีความพยายามที่จะตั้งตัวแทนของทางราชการขึ้น อันได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แม้ว่าในทางตัวบทกฎหมาย ผู้ใหญ่บ้านมิได้

เป็นข้าราชการก็ตาม เพราะการปกครองส่วนภูมิภาคทางราชการกำหนดให้มีเพียงแต่จังหวัด อำเภอ เท่านั้น แต่ก็ดูเหมือนไม่ใช่สาระสำคัญเท่าใดนัก เพราะผู้ใหญ่บ้านในทางปฏิบัติแล้วก็ไม่ได้ต่างไปจากข้าราชการแฉับแต่ร้อยละเก้าสิบเก้า ผู้ใหญ่บ้านใช้สัญลักษณและวิถีชีวิตเดียวกับราชการทั้งสิ้นอันได้แก่ เครื่องแบบมีค่าตอบแทนที่สำคัญก็คือมีการบังคับบัญชาสั่งการ และการปฏิบัติกรารายงานให้ เป็นไปตามแบบของทางราชการ ฯลฯ

ในช่วงปลายแผนพัฒนาฉบับที่ 4 และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ช่วงแรกจะเห็นได้ว่า ความพยายามนี้ได้เพิ่มความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับปรุงระบบการบริหารราชการแผนชุมชนแนวใหม่ ซึ่งทำให้โครงสร้างของระบบราชการเข้าไปถึงระดับหมู่บ้านจนถึงกับการแบ่งเป็นฝ่ายต่าง ๆ 7 ฝ่าย และยังมี การนำเอาระบบการบริหารงานโดยผู้มาเสริมอีกด้วย ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าภาพโครงสร้างของระบบราชการได้ขยายสู่ความมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และในกระบวนการประกวดหมู่บ้านเราก็จะพบว่า เป็นความพยายามที่จะทำให้หมู่บ้านเป็นระบบราชการมากขึ้น เพราะรัฐเข้าไปจัดตั้งตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ แต่ละกลุ่มจะมีหัวหน้ากลุ่ม ซึ่งพบว่ากระบวนการส่งเสริมการประกวด เป็นการสนับสนุนให้รัฐเข้าไปควบคุมหรือครอบงำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และการครอบงำไม่ได้เป็นการจัดตั้งโดยง่ายแต่เป็นการควบคุมในแง่ของความคิดในเรื่องของวิถีชีวิตอันจะเห็นได้จากภาษาพูด ดังเช่นผู้นำหมู่บ้านจะพูดภาษาของทางราชการจะต้องมีการวางแผน มีการประสานงาน ประเมินผล ฯลฯ ซึ่งเป็นภาษาที่นักวิชาการและข้าราชการใช้กัน

นอกจากนี้ จะพบว่าในหมู่บ้านประกวดจะมีสถานที่ราชการ เข้าไปตั้งอยู่ด้วย ดังเช่น ต้องมีศาลาเฉลิมพระสงค์ เป็นศูนย์ข้อมูลหมู่บ้าน ศาลาคุ่ม ที่ทำการกลุ่ม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ก็คือ ความพยายามที่ทางราชการจะสร้างสถานที่ของทางราชการในหมู่บ้านเมื่อที่จะให้เกิดการรับรู้แยกแยะได้ว่าอะไรคือราชการอะไรคือวิถีชีวิตของชุมชน ดังจะเห็นได้ว่าหมู่บ้านประกวดจะต้องมีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ในขณะที่กรณีของบ้านป่าแห้งซึ่งไม่ประสบความสำเร็จในการประกวด ผู้ใหญ่บ้านก็ยังอาศัยบ้านเรือนของตัวเองเป็นที่ทำการอยู่ สิ่งเหล่านี้เคยปรากฏมาแล้วในประวัติศาสตร์การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเราได้พิจารณาแล้วในบทแรก ๆ ซึ่งปัญหาสำคัญประการหนึ่งของทางราชการในกระบวนการสร้างความเป็นระบบราชการ (bureaucratization) ดังกล่าวนี้ ในหมู่บ้านมักจะประสบอุปสรรคก็คือ เมื่อตั้งแล้วชาวบ้านมักจะไม่ดำเนินบทบาทหน้าที่ตามวัตถุประสงค์ของทางราชการ ดังเช่นในกรณีศึกษาบ้านป่าแห้งคณะกรรมการหมู่บ้าน (ก.ม.) หรือกลุ่มต่าง ๆ ที่เคยจัดตั้งเอาไว้เมื่อคราวจัดประกวดหมู่บ้านปี 2524 และมีการจัดตั้งอีกครั้งหนึ่งในปี 2529 คราวนี้จัดตั้งหมู่บ้านตามโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ซึ่งปรากฏ

ว่าจะถึงปัจจุบันนี้ โครงสร้างต่าง ๆ เหล่านี้แทบจะไม่เหลืออยู่เลย การประกวดหมู่บ้านจึงเป็นกิจกรรมที่ทางราชการได้อาศัยที่จะตอกย้ำ (reproduce) ถึงภาระหน้าที่และบทบาทของชาวบ้านประการหนึ่ง

ข้อสังเกตก็คือ การประกวดนี้ทางราชการจะเป็นผู้กำหนดว่าจะมีหลักเกณฑ์อย่างไรเป็นเครื่องกำหนด ดังเช่นการดูว่าหมู่บ้านนี้มีศักยภาพที่ดี มีถนนหนทาง มีรั้ว ชาวบ้านมีความสามัคคีดีไหม ประเด็นจึงอยู่ที่ว่าเมื่อมีฝ่ายหนึ่งมากำหนดให้ชาวบ้านต้องดำเนินชีวิตในรูปแบบอย่างนี้ ต้องกินอยู่หลับนอนอย่างนี้ ปัญหาก็คือชาวบ้านได้มีโอกาสเลือกรูปแบบวิถีชีวิต โครงสร้างของหมู่บ้าน รูปแบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนหมู่บ้านอย่างที่ เขาต้องการหรือเปล่า ดังนั้นจึงดูเหมือนว่าวิถีชีวิตและรูปแบบเช่นนี้จะ เป็นสิ่งที่ผู้มาจากภายนอกมากำหนดให้ทำในหมู่บ้านขณะ เลิศการประกวดซึ่งถือว่าเป็น "หมู่บ้านพัฒนา" วิถีชีวิตของชาวบ้านได้ถูกกำหนด โดยเจ้าหน้าที่ของราชการ ให้คิดให้ปฏิบัติตามที่เข้มงวดมากทีเดียว ถ้าพิจารณาในส่วนที่เกี่ยวกับการเตรียมหมู่บ้านเพื่อเข้าประกวดก็จะพบว่า เจ้าหน้าที่ของทางราชการจะเข้าไปกำหนดตั้งแต่การกิน การอยู่ การหลับนอน การขับถ่าย ถ้าถ่ายตามทุ่งตามป่าก็จะถูกรากันว่าไม่พัฒนา แม้แต่อาชีพถ้าพิจารณาจากกลุ่มต่าง ๆ ที่ทางราชการเข้าไปส่งเสริมก็ดูจะถูกจำกัดให้เป็นไปตามการค้ากับต่างประเทศ หมู่บ้านที่พัฒนาจะต้องมีน้ำประปา มีไฟฟ้า ถนนหนทาง ปุ๋ยหมัก ผักสวนครัว รั้วกินได้ ต้องมีถังขยะหน้าบ้าน ตู้ไปรษณีย์ ฯลฯ ผู้คนในหมู่บ้านที่พัฒนาแล้วต้องไม่กางมุ้งทิ้งเอาไว้ มีพรมเช็ดเท้า มีห้องรับสำหรับหลับนอน ฯลฯ ต้องมีป้ายชื่อคนในครอบครัวเพื่อที่จะให้สามารถชี้ได้ว่าใครเป็นใคร อยู่ ณ ตำแหน่งไหน

ดังนั้น เมื่อมีคนกลุ่มหนึ่งมาบอกว่าควรทำอย่างไร แต่งตัวอย่างไร คิดอย่างไร ทำงานอย่างไร มีการดำเนินชีวิตอย่างไร ถ้ามองในแง่มุมมองของการมีส่วนร่วมก็ดูเหมือนว่า ได้ทำให้ชาวบ้านเขาสูญเสียศักยภาพ อำนาจการตัดสินใจ เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับเป้าหมายที่ได้วางเอาไว้ก็คือ การเห็นให้ชาวบ้านมีความสามารถ มีศักยภาพในการตัดสินใจของเขาเองดังที่กำหนดเอาไว้ โฉมแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ วิถีคิด และแนวทางการพัฒนาแบบระบบราชการที่ต้องการการบังคับบัญชา ต้องการความเป็นเอกภาพ ความมีมาตรฐานฐาน เช่นนี้ ได้ใช้เพื่อสร้างให้ชาวบ้านเป็นมาตรฐานเดียวกัน (standardization) ในทุกหมู่บ้าน ทุกตำบล และทั่วทุกแถบภูมิภาค ซึ่งสามารถตอบสนองความเป็นเอกภาพและความมั่นคงตามความต้องการของทางราชการได้เป็นอย่างดี ดังเช่นเก็บใบกรณีที่มีการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ขึ้นมากมาย โดยกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีสายการบังคับบัญชา

(chain of command) จากส่วนกลางลงไปควบคุมดูแลบทบาท หน้าที่ และกิจกรรม ซึ่งมีได้ยกเว้นแม้จะเป็นกลุ่มที่ส่งเสริมอาชีพ ส่วนการสร้างความเป็นมาตรฐานเดียวกันก็สามารถพิจารณาได้จากรูปแบบการตั้งหน้าที่อาศัยกลุ่มและองค์กรตั้งที่กล่าวมาแล้วว่า ไม่ว่าจะหมู่บ้านจะอยู่ในภูมิภาคหรือบริบททางสังคม-วัฒนธรรมเช่นไร ก็จะต้องมีโครงการพัฒนาที่เหมือนกันทั้งสิ้น และยังมีปรากฏการณ์ที่พบในหมู่บ้านประกวดอีกหลายประการ เช่น การกำหนดว่าบ้านเรือนทุกหลังต้องมีตู้ไปรษณีย์ ถังขยะ หรือรั้วบ้านที่ต้องสูงเท่ากันหมด เลียบชงหน้าบ้านต้องหันหน้าไปทางเดียวกันมีระดับเดียวกัน ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไม่สามารถทำความเข้าใจได้ด้วยวิธีคิดที่มุ่งหาหน้าที่ในตัวของมันเอง แต่สามารถอธิบายได้ในความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความ เป็นแบบอย่างหรือมาตรฐานเดียวกัน ซึ่งทางราชการต้องการให้ชาวบ้านได้สำนึก แม้ข้าราชการจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

ความเข้าใจต่อเรื่องการมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่ทางราชการ ซึ่งปรากฏในการประกวดหมู่บ้านจึงเป็นไปในลักษณะของการดึงชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วม ร่วมทำกิจกรรมที่ได้ถูกกำหนดเอาไว้ทั้งทางด้านรูปแบบและเนื้อหา และเป็นลักษณะของการเข้ามาร่วมรับบริการมากกว่าที่จะเป็นการร่วมคิดร่วมทำ ซึ่งจะเห็นได้จากการจัดตั้ง "องค์กรประชาชน" อันได้แก่กลุ่มต่าง ๆ ก็เป็นไปในลักษณะนี้ และจะพบว่าองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้มีลำดับการบังคับการบริหารจัดการจากส่วนกลางอย่าง ชัดแจ้งทีเดียว ดังที่ได้พิจารณากันมาบ้างแล้ว และยังเป็นที่น่าสังเกตอีกว่า องค์กรบางประเภทของทางราชการที่ได้เข้าไปส่งเสริมให้มีการจัดตั้งขึ้นจะสอดคล้องกับอุดมการณ์ของระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ดังเช่น กลุ่มเจียร์โนพลอย กลุ่มเลี้ยงไก่พันธุ์ หรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นซึ่งมีลักษณะที่คล้าย ๆ กัน เช่น การส่งเสริมให้ปลูกมะม่วงหิมพานต์ ยูคาลิปตัส ฯลฯ กลุ่มและกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นกิจกรรมซึ่งภาคเอกชนได้เข้ามาอาศัยชาวบ้านเป็นแรงงานได้เป็นอย่างดี โดยมีเจ้าหน้าที่ทางราชการคอยสนับสนุนและส่งเสริม ซึ่งก็หมายความว่าระบบเศรษฐกิจใหม่ที่เป็นวงจรของธุรกิจขนาดใหญ่ได้ดึงเอาวิถีชีวิตชาวบ้านเข้าไปผูกพัน ซึ่งก็เป็นความเชื่อเรื่องการพัฒนาที่ประการหนึ่งที่ทางราชการต้องการเสนอในวิธีการประกวดหมู่บ้านเช่นกัน

3. การวิเคราะห์สัญลักษณ์ในพิธีประพวงหมี่บ้าน

ที่น้องมานิจารณาถึงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีการประพวงหมี่บ้าน ในบทนำผู้วิจัย ได้ยกเอาแนวการวิเคราะห์ของ Turner มานิจารณาถึงอำนาจของสัญลักษณ์ดังกล่าวว่า สัญลักษณ์ในพิธีกรรมจะทำหน้าที่เพื่อทำให้ผู้คนที่เข้าร่วมพิธีกรรม ได้ถูกคิด (thought provoking) ทำให้คนรู้จักเชื่อตามกฎเกณฑ์ของความเชื่อ ความศรัทธาที่ พิธีกรรม ต้องการจะให้เป็นไปในแนวทางนั้น โดยเราสามารถได้จากเนื้อหาสาระหรืออรรถกถา (discourse) ในพิธีประพวงหมี่บ้านเราพบสัญลักษณ์มากมายที่แสดงให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่ทางราชการได้นำเอาความคิดของ "การพัฒนา" ล้อผ่านสัญลักษณ์กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อปลูกฝังให้เป็นค่านิยมอุดมการณ์ลงไปในพิธีประพวงหมี่บ้านซึ่งจะพบได้จากเนื้อเพลง ป้ายคำขวัญ การแสดง ฯลฯ

ในทางตรงกันข้าม พบว่ามีสัญลักษณ์อีกด้านหนึ่งที่พยายามเสนอให้เห็น ชาวบ้าน ได้เห็นถึง "ความไม่พัฒนา" เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้ถึงความคิด 2 ขั้วเพื่อเสนอให้เห็นว่า อะไรคือสิ่งที่ "พัฒนา" อะไรที่ "ไม่พัฒนา" ซึ่งจะพิจารณาประเภทสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความไม่พัฒนากันก่อน

สัญลักษณ์ที่ทางราชการพยายามจะเสนอให้ชาวบ้าน ได้เห็นถึง ความไม่พัฒนาของตนเองจะเห็นได้จากเนื้อหาสาระที่ปรากฏอยู่ในคำขวัญดังเช่น คำขวัญที่ระบุทางเข้าหมู่บ้านป่าแพ่งและบ้านหนองไผ่ ที่ว่า :-

ผีที่หนึ่งชอบสุราเป็นอาจินต์	ไม่ชอบกินข้าวปลาเป็นอาหาร
ผีที่สองชอบเที่ยวยามวิกาล	ไม่รักบ้านรักลูกรักเมียตน
ผีที่สามชอบตุกการละเล่น	ไม่ละเว้นคลับบาร์ละครโขน
ผีที่สี่คบคนชั่วมั่วกับโจร	หนีไม่พ้นอาณาตราแผ่นดิน
ผีที่ห้าชอบไถ่มีาก็ฟ้าบัตร์	สารพัดถั่วไปไฮ้โลลั่น
ผีที่หกชอบเกี้ยวจตุรพักตร	ผีทั้งสี่หกผีอ้อปรี๊เออย

คำขวัญที่เป็นชุดเดียวกันนี้ก็มี :-

- จงเจ็บไม่รู้คือศัตรูของการพัฒนา
- ไม่มีศรัทธาอยากจนในหมู่มนุษย์
- ทำอะไรขอให้ทำจริง

- ชัยนัสร้างฐานะ เลี้ยงสละเงื่อส่วนรวม
- ประหยัด อดทน ก้าวหน้าไปไกล
- ทำดีทุกวัน ชัยทุกเวลา
- ทำโดยไม่ง้อ ตีกว่างูตีไม้ทำ
- การอยากกรวยทางลัด ทำให้คนล้มจนมากแล้ว
- ชัยเนื้อสักเท่า กระเป๋าจะมีเงิน
- ทำอะไรขอให้ทำจริง และต้องทำด้วยความสุจริต

ฯลฯ

สัญลักษณ์ดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นถึง การมองและวิพากษ์วิจารณ์เบื้องหลังที่สำคัญของทางราชการดังที่กล่าวไว้ในส่วนบทที่ 2 แล้วยังคือ วิถีคิดที่มองปัญหาของชาวบ้านว่าอยู่ในวงจร "โง่ - จน - เจ็บ" เนื้อหาสาระในคำขวัญสะท้อนให้เห็นว่าทางราชการมองชาวบ้านว่าเป็นผู้ที่ใช้จ่ายไม่เป็น กินเหล้าเมายา เล่นหวยหลงอยู่ในอบายมุข คำนิยมที่เป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาก็คือ ความเกียจคร้าน ถ้าชัยยกว่านี่ก็คงจะไม่มีคนจน ทำมาหากินไม่จริงจัง ตีแต่ฆูต อยากกรวยทางลัด จนเจ็บไม่รู้คือศัตรูของการพัฒนาในสายตาของทางราชการนั่นเอง นอกจากนี้ ในสายตาของทางราชการยังมองว่า ชาวบ้านยัง "โง่" เพราะความไม่รู้หนังสือซึ่งเป็นสาเหตุของความไม่พัฒนา ดังนั้น "มวลชนจะฉลาด ชาตังพัฒนา ถ้าประชาอ่านหนังสือ" ซึ่งพบว่าสัญลักษณ์เหล่านี้เป็นสัญลักษณ์หลักในหมู่บ้านประกวดที่ปรากฏอยู่ตามซุ้มประตูหมู่บ้านและถนนสายหลัก ๆ ทุกแห่ง ศาลาเอนกประสงค์ของทุกหมู่บ้านทั้ง 3 กรณีศึกษา

ส่วนสัญลักษณ์ที่แสดงเนื้อหาสาระของความ "พัฒนา" ก็จะพบได้จากเนื้อเพลงและป้ายคำขวัญต่าง ๆ เช่นกัน สัญลักษณ์ที่พยายามจะสรุปความคิดหลักของอุดมการณ์พัฒนาก็คือ คำขวัญ จปฐ. 8 "อาหารดี มีที่อยู่อาศัย อนามัยถ้วนทั่ว ครอบครัวยุติพลอดภัย ได้ผลิตดี ไม่มีลูกมาก อยากร่วมพัฒนา" คำขวัญดังกล่าวเหล่านี้คือ นามธรรมของเกณฑ์การพัฒนากำหนดโดยทางราชการ ได้ตั้งขึ้นเพื่อกำกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ดังคำขวัญชักชวนที่ว่า มาบตะโกจะสุขล้ำถ้าทำตาม จปฐ. ซึ่งจะพบได้ไ้หมู่บ้านประกวดทุกแห่ง โดยเฉพาะที่ซุ้มประตูทางเข้าหมู่บ้าน เพราะตระหนักว่าในสัญลักษณ์อาณาเขตของหมู่บ้าน กลุ่มของคำขวัญที่เป็นชีวิตจริงข้ามกับความ "ไม่พัฒนา" เช่น

- มีวิชา เมื่อเมื่อก่อนอยู่รับบง
- โง่ค้อยู่ที่การศึกษาก่อนหาอยู่ที่ความเพียร
- ผู้รู้ดี เป็นผู้เจริญ
- ไม่มีใครแก่เกินเรียน

- กำปุยหมัก ผักสวนครัว รั้วกินได้
- อนามัยดี ทวีแรงงาน เพิ่มปริมาณผลผลิต
- ชีวิตมีค่า การศึกษาคือปัจจัย
- รักวัฒนธรรม ใฝ่ดี มีความคิด สุจริต หมั่นศึกษา
- บ้านสะอาด อยู่สบาย บ้านรัก เป็นอัตราย

ฯลฯ

นอกจากนี้ ยังมีสัญลักษณ์ที่ปรากฏในคำขวัญที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ สัญลักษณ์ที่ทำหน้าที่ปลุกเร้า ใ้เห็นถึงคุณค่าการนิมณา และสร้างความภาคภูมิใจในผลงานของการนิมณาอัน ได้แก่

- เราภูมิใจในผลงานนิมณาของหมู่บ้านเรา
- นิมณาเกิดน้องพี่ เพื่อเป็นคนดีของบ้านเมือง
- นิมณาทุกวัน มาบตะโกจะสุขสันต์ศรีวิไล
- มาบตะโกจะสง่า ถ้าชาวประชาร่วมใจ
- ตั้งตงกัน เวลาจะสำเร็จ โดยไม่รีบเร่ง
- นิมณาหมู่บ้านสุขสำราญทั่วไทย
- นิมณาวันละนิด ชีวิตจะเป็นสุข

ฯลฯ

สาระที่พบอีกอย่างหนึ่งคือ สิ่งที่ Turner พูดถึงหน้าที่ของ สัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่ทำให้เกิดความเป็น "ส่วนรวม" ซึ่งมีปรากฏให้เห็นในหลายกิจกรรมของการประกวดหมู่บ้าน เช่น การใช้เสื้อผ้าที่มีสีสันเดียวกันทั้งหมู่บ้าน การระดมชาวบ้านให้มาร่วมทำกิจกรรมในการเตรียมประกวด ฯลฯ ส่วนในคำขวัญเราก็พบว่า มีอยู่มากมาย เช่น มีการใช้คำว่าเพื่อ "ชาติ" "ส่วนรวม" "สังคม" ชักจูงผู้เข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมให้ "กลมเกลียวกอดคอตั้งกอไผ่" "อิฐแต่ละก้อนยังรวมซ้อนเป็นกำแพงได้" หรือ "เราอยู่เรือลำเดียวกัน เพราะฉะนั้นต้องช่วยกันพาย" หรือการให้ถามตัวเองว่า "เมื่อเวลาผ่านไปทำอะไรให้แก่สังคม" บ้าง

ในพิธีประกวดหมู่บ้าน สัญลักษณ์เหล่านี้ก็จะทำหน้าที่ช่วยรวมศูนย์ให้ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ที่เข้าร่วมในพิธีกรรมมีความคิดว่า อะไรดี อะไรไม่ดี อะไรเป็นบวก อะไรเป็นลบ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความหมายให้คนถอดจาก "คนที่ไม่พัฒนา" ไปสู่โครงสร้าง (structure) ใหม่ คือเป็น "คนพัฒนา" ซึ่ง Turner ได้ให้มุมมองเอาไว้ว่า จะทำให้คนในพิธีกรรมเกิดการมองภาพที่เป็นนามธรรม เริ่มนึกถึงคุณค่าของสิ่งใหม่

ทำให้เกิดการเทียบเคียง (analogy metaphor) ดังที่เราได้พบในสัญลักษณ์ที่ปรากฏในคำขวัญ รวมทั้งในเนื้อเพลง "พัฒนา" ที่ปรากฏในพิธีประกวดหมู่บ้านทุกแห่ง

สัญลักษณ์อีกประเภทหนึ่งที่น่าสนใจคือ สัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงอุดมการณ์ความมั่นคงและความเป็นเอกภาพ เราจะพบว่ามีสัญลักษณ์จำนวนมากที่สะท้อนให้เห็นถึงเนื้อหาสาระดังกล่าวนี้ ดังเช่น ในคำขวัญต่าง ๆ ที่ปรากฏในบ้านป่าแห่ง คือ

"ถิ่นของเรา	ต้องถนอม	ล้อมรั้วบ้าน
ศัตรูหาญ	เข้ามา	ต้องสู้เขา
อย่าให้ใคร	แย่งแผ่นดิน	ถิ่นของเรา
ใครขึ้นเข้า	เราต้องสู้	จนสุดฤทธิ์"

(ขีดเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

สัญลักษณ์ในชุดนี้พบในหมู่บ้านประกวดบ้านมาบตะโกเอน เช่น

- สามัคคีคือพลัง
- สามัคคี มีวินัย ใฝ่คุณธรรม
- ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นสมบัติของคนไทย
- พัฒนา อุดมวชิตรนำชีวิตให้สดใส
- สามัคคีก้าวหน้า พัฒนาเกษตรกรไทย
- ร่วมแรงร่วมใจให้พัฒนา
- รวมพลังสร้างสิ่งชาติ พัฒนาบ้านเรา
- รู้หน้าที่มีวินัย
- อย่าได้ทำแยกให้แตกบ้าน จึงยึดมั่นสามัคคีไว้ดีเอย

ฯลฯ

(ขีดเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

ในบ้านตนเอง ไม่ก็มี เช่น

- "หมู่บ้านใดไว้รัก	<u>สามัคคี</u>
หมู่บ้านนั้นย่อมมีแต่	ร่มเงาของ
ต่างคนต่างเอาแต่ใจ	ไม่ปรองดอง
ผู้ปกครองต้องยาก	ลำบากใจ"

- การป้องกันชาติ ย้งง่ายกว่าการกู้ชาติ
- สามัคคีคือพลัง ทุกคนจงช่วยกันตั้งใจพัฒนา

ฯลฯ

(ขีดเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

ถ้าพิจารณาถึงเนื้อหาสาระที่ปรากฏอยู่ในคำขวัญต่าง ๆ เหล่านี้ ก็จะพบคำว่า "สามัคคี" "ชาติ" "รวมพลัง" ฯลฯ ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ชักจูงไปสู่ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันทั้งสิ้น นอกจากนี้พบในคำขวัญ ชื่อศาลาหุ้มต่าง ๆ ก็จะปรากฏให้เห็นคำพวกนี้เช่นกัน เช่น "คุ้มสามัคคี" (บ้านหนองไผ่) คุ้มกาฬสินธุ์ สามัคคี (บ้านมาบตะโกเอิน) คุ้มรวมใจพัฒนา (บ้านดอนใหญ่) นอกจากนี้ยังปรากฏให้เห็นถึงความเป็น "ของเขา" กับ "ของเรา" มีพวกเราซึ่งตรงกันข้ามกับ "ศัตรู" มี "ถิ่นของเรา" ซึ่งถ้ามีใครรุกรานเข้ามา ก็จะถูกเรียกว่า "ศัตรู" และถ้าเรานิยามในเนื้อเพลงสรรเสริญ (discourse) ที่ปรากฏก็สะท้อนให้เห็นถึงสาระเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นที่น่าสนใจที่คำว่า "พัฒนา" กับ "ความสามัคคี" หรืออีกนัยหนึ่งก็คือความเป็นเอกภาพ ความมั่นคงมักจะเป็นสิ่งที่กล่าวไปพร้อม ๆ กันเสมอ ดังตัวอย่าง เนื้อเพลงตอนหนึ่งในการประกวดบ้านมาบตะโกเอิน

"...อยู่เมืองไทย ถึงแม้จะอยู่ไหน ก้าวต่อไปเพื่อไทยจะพัฒนา จะรื่นรมย์แสนสุขทั่วแดนไทย ถึงจะไกลจะไกล โปรดจงได้สามัคคี เพื่อชาติไทย เราสามัคคีทั่วแดน..." (ขีดเส้นใต้โดยผู้วิจัย)

4. การวิเคราะห์ "โลกของชาวบ้าน vs โลกของราชการ"

การวิเคราะห์ที่ผ่านมา ได้พิจารณาถึงโลกของชาวบ้านซึ่งผู้วิจัยต้องการเสนอประเด็นหลัก ๆ ก็คือ ให้เห็นถึงระบบชีวิตที่กำกับวิถีชีวิตของชาวบ้านและได้ปรากฏออกมาเป็นระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ มีเหตุมีผลภายในชุดของตนเอง ส่วนต่อมาได้วิเคราะห์การประกวดหมู่บ้าน และนับว่าเป็นโลกความคิดอีกชุดหนึ่งที่ทางราชการต้องการทำให้ชาวบ้านได้สำนึกเสียก่อนหมู่บ้านและการพัฒนาเสียใหม่ตามกฎหมายเกณฑ์ของทางราชการ นิธิประกวดหมู่บ้านได้เข้าไปวัดระเบียบหมู่บ้านเสียใหม่ทั้งด้านกายภาพคือ การตัดถนนหนทาง รั้ว ศาลาหุ้ม ที่อำนวยการจัดเงินมาให้ทำการกลุ่มต่าง ๆ ฯลฯ มีการกำหนดขอบเขตหมู่บ้านเสียใหม่ดังที่ปรากฏสัญลักษณ์หมู่บ้าน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอาณาเขตหมู่บ้านแบบใหม่ที่มีชีวิตของการพัฒนา เข้าไปกำกับอยู่

ด้านวิถีชีวิตของชาวบ้านในหมู่บ้านประกวด ก็พบว่ามีการกำหนดมาตรฐานความเป็นอยู่ของชาวบ้านด้วยกฎเกณฑ์การนิยามที่ทางราชการเห็นว่า เป็นวิถีชีวิตที่พัฒนาตั้งแต่การกินอยู่ หลับนอน ขับถ่าย ฯลฯ และได้พิจารณาถึงอำนาจของพิธีกรรมและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในวิถีประกวดหมู่บ้านว่าเป็น "means of orientation" ที่ทำหน้าที่รับใช้ทางราชการอย่างไร

คำถามที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ชาวบ้านรับเอาวิถีคิด เรื่องการพัฒนา หรือโลกที่ทางราชการต้องการสร้างขึ้นหรือเปล่า ซึ่งผู้วิจัยได้พยายามหาคำตอบจากหมู่บ้านหลังการประกวดที่ผ่านไประยะเวลาหนึ่งแล้ว คือหมู่บ้านหนองไผ่ ที่ผ่านการชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านมาเป็นเวลา 3 ปีแล้ว และดูจากการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของชาวบ้านในกระบวนการประกวดหมู่บ้าน รวมทั้งดูการมีส่วนร่วมของชาวบ้านว่ามีมากน้อยเพียงใด โดยมีสมมติฐานว่า ถ้าหากโลกของทางราชการสอดคล้องกับโลกของชาวบ้านกระบวนการประกวดหมู่บ้าน ชาวบ้านควรจะเป็นผู้ที่เข้าไปร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมติดตาม และรักษาสถานของหมู่บ้านประกวดเอาไว้ได้

ที่พบชัดเจนก็คือ ด้านสถานแวดล้อมของหมู่บ้านประกวดเมื่อระยะเวลาผ่านไป แล้ว สถานหมู่บ้านอยู่ในสถานที่ที่รุดโทรมมาก กล่าวคือ ป้ายคำขวัญที่เคยเขียนไว้ในช่วงประกวดก็เลือนลงไป ป้ายชื่อบ้านบางบ้านที่เขานัดไว้โดยที่ไม่มีตัวหนังสือ ป้ายชื่อคุ้มถูกชาวบ้านรื้อไปทำเป็นไม้กั้นตอกควาย ศาลาคุ้มก็ผุพัง ซ้ำรุดโทรม ที่อ่านหนังสือพิมพ์ กองทุนร้านค้าแปรสภาพไป เป็นร้านขายส้มตำ

สถานบ้านเรือนและสถานความบันเทิงอยู่ที่ทางราชการเคยเข้าไปจัดระเบียบ วิถีชีวิตให้ชาวบ้านก็ไม่ได้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ของทางการ เช่น การจัดเก็บข้าวของที่ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยเหมือนช่วงที่ประกวด ความสะอาดบนตัวเรือนและบริเวณบ้าน รั้วบ้านถูกปล่อยปละละเลยให้ปรักหักพัง ชาติความเอาใจใส่เหมือนเมื่อครั้งที่เตรียมการประกวด สถานดังกล่าวนี้เกิดขึ้นทั้งในหมู่บ้านหนองไผ่ และบ้านป่าแห้ง ซึ่งเคยผ่านการประกวดเหมือนกัน

กลุ่มต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่มากมายซึ่งเคยเป็นสัญลักษณ์ของการพัฒนาเมื่อคราวประกวดหมู่บ้านก็ดูเหมือนจะหมดหน้าที่ เมื่อพิธีประกวดผ่านไป จะเหลืออยู่ก็แต่กลุ่มที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ได้อยู่คือ กลุ่มออมทรัพย์ซึ่งเป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นโดยมีโครงสร้างเดิมของชาวบ้านได้จัดตั้งกันมาช้านานแล้ว ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างของบ้านป่าแห้งและบ้านหนองไผ่

โครงสร้างการเมืองการปกครองหรือระบบราชการที่ทางราชการลงมาจัดตั้งคือ คณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งแบ่งออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ และยังแบ่งย่อยลงไปในระดับคุ้มที่ดู เหมือนจะมีลักษณะคล้ายกัน คือ มีแต่โครงสร้าง และจะเหลือที่แต่หัวหน้ากลุ่มที่มีบทบาท หน้าทีและมีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกับทางราชการเท่านั้นคือ ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นประธาน คณะกรรมการหมู่บ้าน

ส่วนกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่เคยทำหน้าที่ให้คนในหมู่บ้านได้รู้จักถึงความอุดมสมบูรณ์ของดิน และแนวทางพัฒนาที่ควรจะเป็นในสายตาของทางราชการก็พบกับชะตากรรมเช่นเดียวกัน หลังจากการประกวดหมู่บ้านชาวบ้านก็ได้กลับไปทำมาหากินและดูแลไร่นาของตัวเองหลังจากที่ได้ถูกระดมเข้าไปร่วมในการประกวดเป็นระยะเวลาหนึ่ง โดยแนะนำอย่างซึ่งในหมู่บ้านต้องผ่านการประกวดเข้าไปในรอบลึก ๆ ดังตัวอย่างของบ้านมาบตะโกเหนือ ซึ่งสถานที่แห่งนี้หลังจากการประกวดที่ร้านเบเกอรี่ในหมู่บ้านเองไม่และหมู่บ้านอื่น ๆ เราสามารถเข้าใจด้วยแนวการวิเคราะห์จากกรอบทฤษฎีที่มีอยู่ได้ว่า กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ก็เหมือนกับสัญลักษณ์อื่น ๆ เช่น ป้ายจราจร การตัดถนนให้เป็นเส้นตรงสู่ไปรษณีย์ ที่ทางเจ้าหน้าที่ทางราชการเข้าไปให้ชาวบ้านทำทุกบ้านก็เพราะเป็นสัญลักษณ์ของความระเบียบวินัย ความเป็นเอกภาพและอันหนึ่งอันเดียวกัน การเข้าใจถึงสัญลักษณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ในแง่ประโยชน์ใช้สอยอย่างเดียวยังไม่พอ จึงต้องมองหน้าที่ของสัญลักษณ์ในระบบของพิธีกรรมด้วย

เมื่อกลุ่มอาชีพและกิจกรรมการอื่นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการประกวดหมู่บ้านเพื่อรับใช้วัตถุประสงค์ด้านพิธีกรรมดังที่กล่าวมานี้ จึงไม่น่าแปลกใจที่หมู่บ้านแห่งนี้ เลิศการประกวดมีคนไปทำ งานที่ขาดอุตสาหกรรม เบี่ยงกว่าครึ่งหมู่บ้านในกรณีป่าแดง หรือหมู่บ้านหนองไผ่ที่มีแต่เด็กกับคนแก่อยู่ในหมู่บ้าน ในขณะที่คนกลุ่มออกไปทำงานที่กรุงเทพฯ และที่อื่น ๆ ในกรณีบ้านหนองไผ่และบ้านมาบตะโกเหนือ

ด้านวิถีชีวิตการกินการอยู่ของชาวบ้านเป็นอีกด้านหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความขัดกันของสิ่งที่ทางราชการต้องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวบ้านกับสิ่งที่ชาวบ้าน เป็นอยู่ เพราะความ "สะอาด" และ "ความสงบ" ของชาวบ้านกับของทางราชการไม่เหมือนกัน เดี่ยวนี้ชาวบ้านยังคงกินข้าวด้วยมือ นอนกางมุ้งกึ่งเอาไว้ ไม่ทิ้งขยะในถังขยะที่สร้างขึ้นในคราวประกวดหมู่บ้าน แต่เรายังพบว่าชาวบ้านเขายังคงต้มน้ำเข้าตุ๋นข้าวมาทานตาม เดิมหน้าบ้านทุกวันนี้ ถ้ามีข้าวก็ขายก็เก็บ เอาไปขายลานตีข้าวหรือลานตากข้าว

ซุ่มประตูทางเข้าหมู่บ้านซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเขตแดนหมู่บ้านที่มุ่งลงไป แสดงให้เห็นว่าขอบเขตของหมู่บ้านที่ทางราชการต้องการให้ชาวบ้านได้สำนึกแยกแยะเมื่อครั้งเปลี่ยนแปลงการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ให้มีการล้อมรั้วบ้านก็ไม่ได้เข้าไปอยู่ในความรับรู้ของชาวบ้าน เพราะความหมายของหมู่บ้านในสายตาของชาวบ้านมิใช่หมายถึงการมองแต่เพียงบ้านกับคนที่อยู่ในบ้านเหมือนกับบ้านวัดสรร แต่ "บ้าน" หรือ "หมู่บ้าน" ในมิติของชาวบ้านมีความหมายรวมถึง ที่ตั้งตัวบ้านที่กั้นมา ที่เลี้ยงสัตว์ ที่ป่าสำหรับตั้งนากอาหารและไม้ใช้สอย ต้องมีป่าช้าซึ่งอยู่ไกลออกไปจากตัวหมู่บ้าน ซึ่งในมิติของชาวบ้านจะรวมเอาทำเลทั้งหมดนี้เป็นหมู่บ้านของเขา นอกจากนี้การแบ่งเขตการปกครองหมู่บ้านที่ปรากฏในตำบลงุ้งฮั่ว อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง แสดงให้เห็นถึงการแบ่งอาณาเขตหมู่บ้านที่มีมิติชีวิตที่ต่างกัน ได้ชัดเจน เพราะทางราชการอาศัยจำนวนประชากรและเนื้อที่ของหมู่บ้านเป็นเกณฑ์ ในขณะที่ชาวบ้านอาศัยระบบการใช้น้ำร่วมกันโดยใช้ลำน้ำและเหมืองฝายเป็นเกณฑ์

การทำความเข้าใจเช่นนี้จะช่วยให้เราเข้าใจปัญหาของชาวบ้านมากขึ้น ดังเช่นปัจจุบันนี้ชีวิตคิดในเรื่องการนิยามดังที่ปรากฏอยู่ เวลาที่ทางราชการมองการนิยามจะพูดถึงการเอาโรงงานเข้าไปตั้งในชุมชน และก็อธิบายต่อไปว่าจะมีถนนเข้ามาทำงาน แต่ในขณะที่ देखกันงานการนิยามเช่นนี้ก็ไม่กล่าวขระบบการนิยามในมิติของชาวบ้าน เพราะการนิยามในความหมายของชาวบ้านจำเป็นต้องมีมิติต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ การส่งเสริมหมู่บ้านป่าไม้ของกรมป่าไม้มักจะไม่ประสบความสำเร็จและไม่มีการเข้าไปอยู่ เพราะเหมือนกับหมู่บ้านชาวแปลตของคนกรุง กทมฯ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยนอน และเป็นแรงงานรับจ้างเท่านั้น

ตัวอย่างที่ตอกประการหนึ่งก็คือ การจัดบ้านเรือนของชาวบ้านมีคติความเชื่อในเรื่องระบบเครือญาติกำกับอยู่ ซึ่งติดกับหมู่บ้านประกวดที่รัฐเข้าไปพยายามจะให้ชาวบ้านสร้างศาลาคุ่มเนื้อที่จะเอาไว้ให้ชาวบ้านประชุมถกเถียงกันเพื่อฝึกประชาธิปไตยระดับพื้นฐานและอาศัยเอาอาณาเขตของถนเป็นเส้นแบ่งระหว่างคุ่ม ซึ่งก็ไม่ต้องเป็นที่แปลกใจเลยเพราะเหตุใดคุ่มราวถลั้งละ 10,000 บาท ทำไมจึงมีแต่หมาเอน เพราะไปขัดกับธรรมชาติของหมู่บ้านหรือของชาวบ้าน หมู่บ้านที่เตรียมตัวประกวดหรือเพิ่งจะชนะเลิศการประกวดใหม่ ๆ ก็อาจจะดูดีอยู่ แต่เมื่อกันไปสัก 1 - 2 ปี ดังเช่นที่บ้านตนเองได้ซึ่งเป็นการฝึกษาหนึ่งก็จะพบได้ว่าชาวบ้านเขาเขาได้ตัดแปลงให้เข้ากับประโยชน์ใช้สอยตามความรู้ลึกที่คิดได้ เข้าไปด้วยการเอามาเป็นบ้านขายขนมจีบหรือส้มตำ

แต่อย่างไรก็ดี ในความขัดกันระหว่าง "โลก" (universe) ของราชการกับ "โลก" ของชาวบ้านในเรื่องดังกล่าวนี้ ก็สะท้อนให้เห็นถึงระบบค่านิยมที่แตกต่างสามารถ

อธิบายได้เหมือน ๆ กัน โดย "คัม" ในระบบสัญลักษณ์ของชาวบ้านตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อของระบบเครือญาติ แต่ในความหมายของทางราชการให้พื้นฐานวิธีติดอยู่กับการบริหาร ระบบราชการที่ต้องการทำให้หมู่บ้านมีโครงสร้างเป็นมาตรฐานเดียวกัน (standardization)

คำถามที่สำคัญประการหนึ่งในส่วนนี้ก็คือ เหตุใดการประกวดหมู่บ้านจึงสามารถดำเนินการได้ในเมื่อหลังการประกวดหมู่บ้านชาวบ้านไม่รับโลกการโฆษณาใหม่ที่รัฐต้องการให้เกิดขึ้น ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าสิ่งที่ทำให้การประกวดหมู่บ้านประสบความสำเร็จ ก็คือระบบอุปถัมภ์ที่เข้มแข็งในหมู่บ้าน แม้การประกวดหมู่บ้านเป็นวิธีการที่ทางราชการกล่าวมาใช้เพื่อระดมชาวบ้านให้เข้ามาร่วมพัฒนาตามแบบอย่างที่ทางราชการต้องการ แต่เมื่อพูดถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประกวดหมู่บ้านจะสะท้อนให้เห็นถึงระบบอุปถัมภ์ของหมู่บ้านไทยในระบบการพัฒนาได้เป็นอย่างดี และดูเหมือนว่าเจ้าหน้าที่ของทางราชการจะส่งเสริมระบบอุปถัมภ์ภายในหมู่บ้านให้เข้มแข็งขึ้นเสียมากกว่าจะเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เพราะเมื่อพิจารณาจากค่าใช้จ่ายในการประกวดหมู่บ้านแล้ว ดูเหมือนความสำเร็จของการประกวดหมู่บ้านนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญก็คือ ผู้นำที่สามารถเสียสละกำลังเงินกำลัง สิ่งของได้ และที่สำคัญก็คือ สามารถระดมให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมการพัฒนาได้ ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนจากกรณีศึกษาที่ชาวบ้านมักจะพูดเสมอว่าผู้ใหญ่บ้านเป็นคนดี เสียสละ การเข้ามาช่วยเตรียมการประกวดก็เพราะอยากช่วยเหลือผู้ใหญ่บ้านมากกว่าจะเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมด้วยการเห็นประโยชน์จากการประกวดหมู่บ้านโดยตรง แต่ความรู้ลึกของชาวบ้านที่มีต่อโครงการพัฒนาต่าง ๆ เช่น ประมงหมู่บ้าน วนาการควาย หรือแม้กระทั่งเงินกองทุนพัฒนาหมู่บ้านก็คือเห็นว่า เป็นของผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันชาวบ้านเองไม่ได้ เป็นเจ้าของแต่อย่างใด

นอกจากนี้ การประกวดหมู่บ้านมีเรื่องการให้รางวัล และการทุ่มเทโครงการต่าง ๆ ให้กับหมู่บ้านที่เตรียมการประกวดมากมายอย่างที่ได้อธิบายมาแล้วในส่วนแรก ๆ และรูปแบบของรางวัลที่มีการสืบลงมาเป็นทอด ๆ เช่น ถ้าหมู่บ้านใดชนะเลิศการประกวดเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบก็จะได้รับความดีความชอบ ถือว่าปฏิบัติหน้าที่ได้ตามวัตถุประสงค์ รวมทั้งผู้นำการโฆษณาในหมู่บ้านก็ได้รับเหรียญตราจากทางราชการ จึงทำให้เกิดการนิยามแบบว่ารางวัลกันมากยิ่งขั้น เลยทำให้ไม่ค่อยสนใจชาวบ้านว่าได้เปลี่ยนค่านิยม ความเชื่อ หรือเข้ามาอยู่ในโลกความคิดการพัฒนาหรือไม่ ดังตัวอย่างที่เห็นได้จากบ้านป่าแห้งซึ่งเจ้าหน้าที่ไม่ผลักดันในช่วงเตรียมการประกวด หมู่บ้านจึงไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนักซึ่งต่างกับบ้านมาบตาพุด โกลาเอนที่เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปผลักดันเต็มที่

สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ในการประกวดหมู่บ้านจะพบว่า ไม่ได้ตอบสนองเรื่องปากท้องและเศรษฐกิจของชาวบ้านเท่าใดนัก การพัฒนาที่เกิดขึ้น เป็นเรื่องที่ยกต่างหากจากวิถีชีวิตการทำมาหากินของชาวบ้าน ดังเช่นกรณีบ้านมายตะโก เอนในจังหวัดระยอง การประกวดต้องเสียเวลาทำมาหากินเป็นเวลาหลายเดือน เมื่อประกวดเสร็จแล้วชาวบ้านกลับไปทำมาหากิน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงละทิ้งรูปแบบการนัดมาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการประกวด ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญอีก เรื่องหนึ่งที่ผู้ผลักดันให้มีการประกวดควรพิจารณา

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา นับตั้งแต่รัฐบาลได้ประกาศนโยบายพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความทันสมัย (modernization) และได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแนวทางพัฒนาประเทศ อุดมการณ์พัฒนาที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาของสาระของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ทำให้รัฐเข้าไปมีบทบาทภายในชนบทและหมู่บ้านอย่างกว้างขวาง

การพัฒนาจึงเป็นอุดมการณ์ที่นำไปสู่กิจกรรมที่ใช้อำนาจของรัฐสามารถขยายบทบาทการควบคุมวิถีชีวิตของผู้นั้นในสังคมดังที่ปรากฏในชนบทหมู่บ้านที่มีโครงสร้างระบบราชการลงไปครอบงำอยู่มางมาย และชาวบ้านต้องเข้ามาร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของทางราชการตามที่ได้พิจารณาจากหมู่บ้านกรณีศึกษาทั้ง 3 แห่ง

อย่างไรก็ดี แนวทางการพัฒนาตามที่ทางราชการต้องการที่ผ่านมานั้นก็มิได้สามารถรองรับประโยชน์ในทุกส่วนของสังคมได้ บางส่วนของสังคมเท่านั้นที่ได้รับเอาผลประโยชน์จากการพัฒนา การพัฒนาได้ก่อให้เกิดการล่มสลายแก่ชนบท ชุมชนหมู่บ้านแตกสลาย ยิ่งพัฒนาชีวิตในหมู่บ้านกลับเหลือแต่คนเฒ่าคนแก่กับเด็ก ช่องว่างความเจริญระหว่างเมืองกับชนบทยิ่งห่างมากขึ้น มีคนจำนวนมาก "ตกกระแสนการพัฒนา"

รัฐบาลได้พยายามแก้ปัญหาเหล่านี้โดยการสร้างโครงการพัฒนาต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์ที่ราชการพยายามจะประกาศให้เห็นว่า เพื่อแก้ปัญหาการพัฒนา โครงการประกวดหมู่บ้านดีเด่น ซึ่งกระทรวงมหาดไทยอันเป็นสกลายงานที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนโดยตรง ก็เป็นโครงการพัฒนาที่มีวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้

อย่างไรก็ดีการวิเคราะห์วิถีชีวิตการประกวดหมู่บ้านโดยอาศัยแนวทางการวิเคราะห์อำนาจของพิธีกรรมและสัญลักษณ์ของ Victor Turner ในบทที่ผ่านมาก็ได้เน้นว่าเนื้อหา

สาระที่ปรากฏอยู่ในการประกวดหมู่บ้านสามารถมองได้ในอีกแง่มุมหนึ่งคือ เพื่อควบคุมความไม่พอใจของประชาชนที่มีต่อระบบความสัมพันธ์ทางสังคมการเมืองที่เป็นอยู่มิให้ขยายขอบเขตกว้างออกไป รวมทั้งเพื่อตอบสนองกับโครงสร้างใหม่ ๆ ที่เนืองเกิดขึ้นบนหมู่บ้านตามอุดมการณ์พัฒนาและเพื่อก่อให้เกิดความ เป็นเอกภาพความมั่นคงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของอาณาเขตชาติไทย

การสรุปเช่นนี้ ดูจะสอดคล้องกับแนวทางการมองสังคมชายขอบ (liminality) ที่นักสังคมวิทยาอาศัยเป็นมุมมองกัน กล่าวคือ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 ในส่วนของแผนพัฒนาชนบทได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 แบบคือ พื้นที่ทิวเขา ปานกลาง และลุ่มน้ำ ซึ่งได้กำหนดวิธีการพัฒนาเอาไว้ว่าในพื้นที่ทิวเขาและปานกลางจะพัฒนาด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมเกษตร ส่วนพื้นที่ลุ่มน้ำที่ยังห่างไกลต่อระบบเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่จะพัฒนาด้วย โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) โครงการประกวดหมู่บ้านดีเด่นก็เป็นโครงการประเภทนี้

นั่นก็หมายความว่า ในสายตาของรัฐพื้นที่ลุ่มน้ำนี้เป็นพื้นที่ชายขอบ (liminality) และเป็นส่วนที่มีความล่อแหลมต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายในทั้งหมด (เหมือนกับกรมองสลิมว่าเป็นมะเร็งร้ายของสังคม - ผู้วิจัย) เราจะพบว่าพื้นที่ชายขอบดังกล่าวนี้ ก็เหมือนกับสิ่งผิดปกติ ซึ่งสิ่งปกติก็คือพื้นที่ที่สามารถรองรับอุดมการณ์พัฒนา รองรับการเดินทางอุตสาหกรรมเพื่อนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้ และโครงการประกวดหมู่บ้านเข้ามามองในแง่พัฒนาแนวทางที่ Douglas ให้เอาไว้ก็คือโครงการที่จำกัดขอบเขตควบคุม (demarcation) คนในสังคมส่วนนี้เอาไว้ด้วย โครงสร้างของระบบราชการที่มีสายการบังคับบัญชาตั้งแต่ระดับชาติลงไปจนถึงในระดับหมู่บ้าน

ด้านการควบคุมทางด้านจิตใจ (mind) ด้วยพิธีกรรมและสัญลักษณ์ที่พยายามสื่อให้ชาวบ้านรู้สึกศรัทธาที่จะเข้ามาร่วมพิธีกรรมเป็นสิ่งสำคัญ และการตอบสนองศรัทธาที่ว่านี้ไม่จำเป็นต้องเป็นการตอบสนองที่เกิดขึ้นจริงก็ได้ เพียงแต่เป็นความจริงใจจริงเปรียบเทียบกับหรือในเชิงสัญลักษณ์ก็เพียงพอแล้ว

หมู่บ้านจะพัฒนาหรือไม่ขึ้น ไม่สำคัญเท่ากับว่าคนในหมู่บ้านในฐานะที่เป็นผู้ดูแลลูกมือของละคร เรื่องที่ยอมรับว่าตัวเองได้รับการพัฒนา รวมทั้งได้ทำให้อัตนุที่อยู่ในเมือง ได้รู้สึกว่าชนบทได้รับการช่วยเหลือแล เช่นเดียวกับวิธีโลฟี่ จะมีสมาธิให้โลฟี่จริงหรือไม่ไม่สำคัญเท่ากับว่าผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมนี้ เชื่อมั่นว่าได้รับการโลฟี่จริง

ซึ่งการวิเคราะห์พิธีกรรมและสัญลักษณ์ในพิธีกรรมทั้งหมด มีสัญลักษณ์ของการพัฒนาที่ใช้ในพิธีกรรมอันเป็นสัญลักษณ์ที่ถูกใช้แทนความหมายการนัดหมายที่ทางราชการอยากจะเห็นทั้งสิ้น ดังเช่น ถังขยะ ป้ายจราจร ที่ดับเพลิง ตู้รับจดหมายที่ไม่เคยมีใครเอาจดหมายไปได้เลยแม้แต่ฉบับเดียว เพราะบุรุษไปรษณีย์ในหมู่บ้านก็คือผู้ไปรษณีย์ใครที่อยากได้จดหมายก็ต้องมาตามตู้ที่นี้

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาตามกรณีศึกษาจึงสรุปได้ว่า การประกวดหมู่บ้าน เป็นพิธีกรรมที่ทางราชการอาศัยเป็น "means of orientation" เพื่อระดมและผูกพันชาวบ้านในหมู่บ้านให้มาดำเนินกิจกรรม และมีความรู้เรื่อง "หมู่บ้าน" และ "การพัฒนา" ที่เป็นแนวทางเดียวกันภายใต้กฎเกณฑ์ระบบคิดชุดเดียวกัน การริเริ่มและผลักดันจากชาวบ้านหรือเป็นความต้องการของชาวบ้าน แต่เป็นความต้องการของทางราชการ เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพความมั่นคงในหมู่บ้านตามที่ได้ตั้งเอาไว้เป็นสมมติฐาน (hypothesis)

แต่อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยพบว่า การประกวดหมู่บ้านมิได้ทำให้ทางราชการสามารถผนึกหมู่บ้านและชาวบ้านเข้ามาให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ทั้งหมด จากกรณีศึกษาหมู่บ้านหลังการประกวดพบว่า เมื่อการประกวดหมู่บ้านผ่านไปชาวบ้านก็กลับไปสู่วิถีชีวิตปกติปล่อยให้สัญลักษณ์การพัฒนาดังกล่าว ของพิธีประกวดหมู่บ้านที่ทางราชการ เข้ามาผลักดันให้มีการดำเนินการปรึกษากันลงไป

ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาในบทต้น ๆ ที่พบว่าภาพการมองหมู่บ้านในสายตาของชาวบ้านหรือ "โลกของชาวบ้าน" (universe) ต่อเรื่องหมู่บ้านและการพัฒนามีความแตกต่างกับ "โลกของทางราชการ" มีความแตกต่างกัน

สำหรับข้อเสนอแนะ งานวิจัยชิ้นนี้อาศัยกรอบคิดทฤษฎีในการศึกษาที่มุ่งหวังที่จะทำความเข้าใจปรากฏการณ์การประกวดหมู่บ้านที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับหมู่บ้านมากกว่าจะเป็นการประเมินผลการโครงการประกวดหมู่บ้านว่า ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชาวบ้านมากน้อยแค่ไหน แต่อย่างไรก็ดี ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมมาได้นี้ก็สามารถมองด้วยกรอบในเชิงของการประเมินผลของการพัฒนา ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นข้อเสนอแนะโดยอาศัยมุมมองด้านสังคม

1. การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา เป็นยุทธศาสตร์และเป็นเป้าหมายของการพัฒนาทั้งหน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน (non-governmental organization) แต่จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า ชาวบ้านมิได้

เข้า ไปมีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ เพียงใบบางขั้นตอนเท่านั้น คือ เข้าไปร่วมทำและร่วมเลือกคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือที่เป็นกรรมการส่วนรวมของหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะการประกวดหมู่บ้านเป็นโครงการสำเร็จรูปที่ถูกกำหนดเป็นนโยบายลงมาจากส่วนกลาง ซึ่งอาศัยกลไกของระบบราชการ เป็นสายบังคับบัญชาเพื่อการระดมชาวบ้านเข้ามาร่วมในการเตรียมหมู่บ้านประกวด ประชาชนในหมู่บ้านไม่มีอำนาจตัดสินใจว่าจะส่งหมู่บ้านเข้าประกวดหรือไม่ เพราะขึ้นอยู่กับเจ้าหน้าที่ของทางราชการที่จะมองดูว่าหมู่บ้านใดควรจะส่งเข้าประกวด การศึกษาคั้งนี้เห็นได้ชัดเจนว่าการส่งหมู่บ้านใดเข้าประกวดนั้นขึ้นอยู่กับเงินมากกว่าจะเลือกเอาหมู่บ้านใดที่จะส่งเข้าประกวด และดูเหมือนว่าถ้าหมู่บ้านใดถูกเลือกเข้าประกวดแล้วก็จะต้องดำเนินการตามนั้น

2. การประเมินการประกวดหมู่บ้านในเชิงคุ้ม - ไม้คุ้ม ถ้าดูตัวเลขค่าใช้จ่ายจากการประกวดหมู่บ้านเราจะพบว่าสูงมาก ซึ่งทุกหมู่บ้านจะลงไปมากกว่ารางวัลที่ได้รับมา วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ของโครงการประกวดหมู่บ้านที่มีจุดมุ่งหมาย "เพื่อเป็นการรวบรวมทรัพยากรของหมู่บ้านทั้งในด้านกำลังคน ที่ดิน น้ำ วัสดุ และความชำนาญให้เข้ารวมไว้อย่างมีประสิทธิภาพในการพัฒนา ซึ่งจะยกระดับการครองชีพในหมู่บ้าน" ดูจะเป็นการระดมเอาทรัพยากรของหมู่บ้านไปใช้เพื่อจัดกิจกรรมประกวดและสิ้นเปลืองไปกับสัญลักษณ์เชิงเปรียบเทียบของการนี้เห็นมากกว่าจะเป็นการตอบสนองปัญหาปากท้องของชาวบ้าน

3. การประกวดหมู่บ้านมีความคล่องตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 คือ "เพื่อเสริมสร้าง และกระชับบรรยากาศแวดล้อมที่จะต่อต้านการบ่อนทำลายและก่อความเสียหายในชุมชนสหบท" แต่อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยเห็นว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจและเรื่องปากท้องของชาวบ้านน่าจะเป็นกิจกรรมที่ควรจะได้เห็น ไม่ใช่ว่าปัจจัยทางกิจกรรมในลักษณะเชิงสถิติหรือภาพของอำนาจความมั่นคงและความเป็นเอกภาพ